

BARTUCZ LAJOS MUNKÁSSÁGÁNAK MÉLTATÁSA

Írta és elmondta: NEMESKÉRI JÁNOS

(KSH Népeśségtudományi kutató csoportja, Budapest)

Tisztelt Ünnepi Ülés!

Bartucz Lajos születésének évében, 1885-ben — hazánkban az élveszületettek száma 254 000 volt. Az 1965 januári népmozgalmi adatok szerint Magyarországon a 80. életévet megélték száma 9650, azaz valamivel kevesebb, mint az ország népességének 1%-a. A századfordulón a 80. életévet megélték száma még alig haladta meg az 5000-t. Ezek az adatok önmagukban is figyelemztetnek, hogy néhány pillanatra megállva az élet sodrában — köszöntünk azt —, aki e magas kort megéli és sokszorosán indokolt a 80 esztendőű Bartucz Lajos professzor köszöntése e napon, aki mögött közel hat évtizedes alkotó munka áll és aki ma is szellemi erejének teljében, jó egészségben dolgozik, kutat, irányít.

A méltatások szokásos konvencióit követve, évszámokat, életrajzi adatokat kellene rendbe gyűjtve felsorakoztatnom, amelyekből a gazdag életpálya kibontakozásának jelentősebb fordulóit ismertetném. Megvallom, e módszer csábító lehetőséget nyújt, de úgy érzem, sokkal többet mondanak számunkra, ha évszámok és adatok mögé tekintünk, s reflektorainkat a háttérre irányítjuk. Élettel így telítődnek az évszámok és adatok és válnak plasztikussá azok a körülmények, feltételek, tényezők, amelyek megszabták és kialakították BARTUCZ LAJOS professzor tudományos munkásságát és egyéniségét. Értelem-szerűen így kapcsolódnak egységgé a részeredmények és így adható szintézis BARTUCZ LAJOS életpályájáról.

A XX. század első évei szolgáltatók a fiatal egyetemi hallgató indulásához a keretet. Ez egyfelől pozitívumként hat, hisz hazánkban a természet- és társadalomtudományok keretein belül ekkor fordul az intenzívebb érdeklődés az Ember felé. Az embertan, az archaeológia és ethnografia ekkor kezdi az első kezdeményezés nyomán virágait bontogatni. A természettudományokon belül a XIX. századi evolúciós elméletek hatására az összefüggések jelenségei felé fordul a figyelem. Ugyanakkor negatívumként hat az akkori idők társadalmi életének langyos atmoszférája, amelyben a felmerült világnézeti problémák szűk szakmai körre terjednek csupán. BARTUCZ LAJOS e sajátos „békebeli” időben is a helyes utat választja és figyelme az anthropológiának elsősorban is arra a területére irányul, amely objektíve, a természettudomány és társadalomtudomány összefüggéseiben az emberi közösségek megismerését hivatottak szolgálni.

Az első világháború előtti társadalmi és tudományos milieu, amely a kezdetet meghatározta, a kor ellentmondásaival a fiatal kutatót — a budapesti Tudomány-Egyetem Embertani Intézetének tanársegédjét — a következő felismerésekre vezette.

1. A nagy mester — TÖRÖK AURÉL — kitűnő alapot nyújtott az induláshoz, de ugyanakkor annak bizonyos értelemben vett úttévesztése jelzéseket szolgáltatott a reális, megalapozott természettudományos antropológiai kutatások kialakítására. 2. Az előbbi felismerésből következett, hogy mint kutató, megalapozott, tudományos eredményekhez csak akkor juthat el, ha módszeres anyag- és adatgyűjtést kezdeményez. 3. A biológiában mindinkább kibontakozó új szemlélet BARTUCZ LAJOS számára meghatározta, hogy az eredményes kutatásokhoz új utakat kell kiművelnie.

Az első világháború utolsó éveiben a materialista természetszemlélet és a társadalmi-gazdasági tényezőknek az emberi közösségek formálóderejét megismerve következik be — az akkor már egyetemi adjunktus — életpályájának jelentős fordulója. Határozottan és a következmények ismeretében Bartucz Lajos a nép mellé állott.

Az 1920-as évek elején az említett állásfoglalásból következően látszólagos törés következik be az emelkedő életpályán.

Az Erzsébet-város egyik kis utcája bérházának pincéjében olyan tevékenységre kényszerül, amely egy gyenge akarátú, vagy tudományos meggyőződésében gyenge egyént letérített volna eddigi útjáról. BARTUCZ LAJOS ez időt is a tudományos kutatás érdekében, hasznosan használja fel. Míg napközben termelő munkát végez, estéit és éjszakáit a tudomány szolgálatának szenteli. Nem feledte el a bölcsészdoktori eskü szövegét és a tudományos igazság szolgálatát tekinti elsődlegesnek, tudva azt, hogy csakis az igazság megismerése teheti szabaddá az embert. Hitében és meggyőződésében tudta, hogy az, aki hű a tudományhoz és eszméihez, azt a legnehezebb körülmények is visszavezetik az íróasztalához. Napjainkban elképzelhetetlenül szerény, esőzártatta barakk-épületben, a városligeti Iparcsarnok toldaléképületében elhelyezést nyert a Néprajzi Múzeum, s az embertani gyűjteményben kapott helyet BARTUCZ LAJOS 1921-ben.

E mostoha körülmények között BARTUCZ LAJOS nagy agilitással, hozzáértéssel és kitűnő szervezőkészséggel látott hozzá az embertani gyűjtemény megteremtéséhez. E munkaterületen 1927 jelentős dátum, amikor is Kecskeméten tartott vándorgyűlésen tartott előadása nyomán, a lelkes vidéki múzeumigazgatók támogatásával rendszeressé válik a régészeti ásatások antropológiai anyagának mentése.

Rövid időn belül olyan embertani gyűjteményt teremt, amely módszeresen gyűjtött leleteinek jelentőségénél fogva európai hírűvé válik. A gyűjtéssel egyidejűleg a rendszeres publikálás alapjainak megteremtését is szorgalmazza. A legnagyobb nehézségek közepette teremt meg az „*Antropológiai Füzetek*”-et és széleskörű, nemzetközi kapcsolatokat épít ki. Ugyanakkor a régészettel szoros kapcsolatot tartva jelenteti meg az első objektív közleményeket: a korai középkor germánjaira, a magyarországi avarokra, a honfoglaló magyarságra és az Árpád-kori magyarságra vonatkozóan. Kitűnő morfológiai szemlélete és taxonómiai ítélete alapján a mosonszentjánosi avarkori temető népességéről írt közleménye az egész nemzetközi antropológiai irodalom egyik kulcs-tanulmányává vált. A háttérhez hozzátartozik, hogy mindezt egyedül, még szerénynek sem mondható anyagi eszközökkel, s ami a legfontosabb, ezernyi gáncsvetés és megnevelés közepette végezte BARTUCZ LAJOS.

Nem fáradt el, s ennek az energiának az eredményeként a termés lassan beérett. Az 1930-as években jelenik meg a szintézist jelentő munkája, a „*Magyar ember*”. Ebben számot ad a gyűjtés eredményeként végzett ethnikai és törté-

neti embertani kutatásokról, és mindazon munkákról, amelyeknek nagyrészt lelke és motorja Ő volt.

1936-ban a *Néprajzi Múzeum igazgatójának* nevezik ki és a szerteágazó múzeumi munka ezernyi feladata mellett a budapesti Tudomány Egyetem Török Aurél óta megárvult tanszékén megbízott *egyetemi előadóként* az ifjúság nevelésével és anthropológus szakképzéssel foglalkozik. Előadásai nyomán mind többen és többen fordulnak az anthropológia felé. Tanáccsal, segítséggel, átjuttatja a fiatalokat a kezdeti nehézségeken és egyengeti azoknak tudományos pályáján való elindulásukat. Erre az időre esik az a nagy munka is, amelyet a *Néprajzi Társaságban* előbb főtitkári, majd ügyvezető elnöki minőségben végez. Szélesre tárja egyfelől az anthropológusoknak az ethnografia, másfelől az ethnografusoknak az anthropológia irányában, a két szorosan egymásra utalt tudományág perspektíváit. Nemesak elméletben, de gyakorlatban is felismerve azt a tényt, hogy az ember és kultúrája, valamint a környezeti feltételek nem választhatók szét egymástól.

Említést kell tennem BARTUCZ LAJOS két, hatásában különösen jelentős művéről. Az 1929-ben megjelent „*Miképp fedezte fel az ember önmagát?*” és az 1940-ben kiadásra került „*Fajkérdés, fajkutatás*” című művekben a Szerző a szakmai hitelességen túlmenően hitet tesz az emberi humanizmusról és a gyűlölet idején bátran, a tudomány igazságával igazolja az emberi faj egységét és az emberfajták egyenértékűségét.

1940-ben már Szegeden találjuk, mint a *szegedi Tudomány Egyetem* professzorát. Itt még az eddiginél is lelkesebben vezeti az új generációt, teremti új munkaalakat és a széleskörű Alföld-kutatásoknak lesz a szervezője és vezetője. Tudományos meggyőződése és rendíthetetlen akaratereje a második világháború utolsó napjaiban is következetes helytállást követel meg BARTUCZ LAJOSTÓL. A felszabadulás első óráitól kezdve, szinte megszakítás nélkül folytatta csendes, alkotómunkáját az egyetemi tanszéken, majd éveken keresztül a szegedi Tudomány Egyetem Matematika—Természettudományi Karának dékáni tisztét tölti be. Ekkor már öt-évtizedes munka áll mögötte és fáradságot nem kímélve látja el a budapesti és a szegedi Embertani Tanszékek oktató-és nevelőmunkáját. A társadalmi átalakulás és kultúrforradalom munkájából is áldozatos részt vállal.

1959-ben tudományos és oktatói munkásságának elismeréséül a *budapesti Tudomány Egyetem Embertani Intézetéhez nevezték ki tanszékvezető egyetemi tanárnak*. A közelmúltig fiatalos lendülettel tartotta előadásait és nevelte a legújabb generációt.

A mérleget megvonva, a hat-évtizedes kutatómunka kiterjedt az anthropológia úgyszólván minden területére, hatalmas munkát végzett a Nemzeti Múzeumon belül és megszabta az anthropológia muzeológiájának követendő irányait. A szakmai irodalmon kívül igen jelentős az ismeretterjesztő publicisztikai tevékenysége. Ennek igazi hatását csak akkor mérhetjük fel, ha figyelembe vesszük, hogy ez a szakirodalmon túljutva, a szépprózában is érvényre jutott. Tanítása, eszméi, átjárták az egész magyar közvéleményt, s így érthető, hogy Móra Ferenc és Illyés Gyula, s még mások is, BARTUCZ LAJOSTÓL vették gondolataikat, ha a szegény, paraszti ember alkatát, arcát, életét akarták megeleveníteni.

Életének elmúlt két évtizedében a háttér kitisztult és akaraterejét, alkotókészségét megtartva ma is dolgozik, alkot.

Szeretettel köszöntjük BARTUCZ LAJOST, a professzort, az egyetemi tanárt, az anthropológust, az egykori múzeumigazgatót, de mindenekelőtt is az Embert. Embersége, alkotómunkássága adja egyéniségének két legfontosabb jellemzőjét. Tanítványai és tisztelői 80. születésnapján szeretettel köszöntik, s erőt, egészséget kívánva bíznak abban, hogy még további évfordulókon köszönhetik — tanítványai, munkatársái.